

Talent ja teatriuendaja

Kui ERNA VILLMER 1910. aastal Estonia teatri trupiga liitus, etendati seal peamiselt vodeville ja laulumänge. Villmer tõi endaga kaasa realistliku mängulaadi, mis muutis senise asjaarmastajaliku teatri moodsaks ja tõsiseltvõetavaks.

„Lavatööle ei tohi vaadata kui ajaviitele,“ kirjutas Villmer 1935. aastal ajalehes Vaba Maa. „Näitleja peab tegema tööd nagu iga teine töötaja. Selle kõrval peab näitlejal olema kindel seisukoht ka ühiskondlikes ja poliitilistes küsimustes; ta peab seal kaasa arvama, kaasa aitama, kaasa looma.“

Kas ei kõla see päevakajaliselt ka ligi sada aastat hiljem? Villmerit on nimetatud Eesti teatri intelligentseimaks näitlejaks. Kui seda väidet võib subjektiivseks pidada, siis objektiivne tõde on see, et tegu oli Eesti esimese professionaalset teatriharidust saanud näitlejaga.

ALTERMANNI MAHITUSEL

Varakult isa kaotanud Erna jäi vanaema kasvatada, kui ta ema töötöisinguil Peterburi kolis. Juba kooliajal armastas tüdruk luuletusi ette lugeda ja sai selle eest õpetajalt kiita. Elukutsevaliku otsustas juhus: neiu kohtas kooliõe juures tollaseid Estonia teatri artiste ning küsimuse peale, kuidas saada näitlejaks, kuulis ta Theodor Altermannilt soovitus: „Mine teatrikooli õppima.“

Esmalt siirdus 17aastane Villmer Peterburi näitekunsti tudeerima. Kui aga ema uuesti mehele minnes Moskvasse kolis, läks ta temaga kaasa ning jätkas õpinguid Kunstiteatri juures. Põhiõppejõuks ja teatriteekonna rööpaseadjaks oli Stanislavski kolleeg ja mõttekaaslane Leopold Suleržitski, kes rõhutas, et loomeprotsess peab olema loomutruu. Rolli ei tohi mängida, rollis tuleb elada.

Kolmandal kursusel jättis Villmer Theodor Altermanni palvel kooli pooleli, sest teda oodati koduteatris. Nimelt oli Paul Pinna pannud hiljaaegu kokku kutselise Estonia näitetrupi ning nüüd ootasid Altermann ja Pinna põnevusega, mida suudab laval teha professionaalset õpetust saanud Erna Villmer.

Juba debüütrolliga Sudermanni „Soodoma hukatuses“ teenis näitlejanna arvustajailt kiidusõnu. „Erna Villmer lõi tavalisuse asemele väga läbimõeldud, peensusteni läbitöötatud osa, kust

Eesti Naine

42,43,44

Eesti Draamateater
Teater Vanemuine
Estonia teater
Noorsooteater
Teater

lisaks andele töötõsidus ja intelligentsus tugevasti läbi kumab,“ kirjutas juhtiv [teatrikriitik](#) Karl August Hindrey.

LÜÜRILINE NÄITLEJALOOMUS

„Kõik oli temas miniatuurne, ehkki ta sageli näitelaval, laiad krinoliinkleidid üll, mõjus pikemana, kui oli,“ on Villmerit kirjeldanud tema kaasaegne Aino Kallas.

Näitlejatarist sai Paul Pinna ja Theodor Altermanni kõrval kiirelt Estonia esinäitleja. Eriti kõrgelt hinnati Villmeri hingestatud kujutamisaadi, tema detailitundlikkust, head mängutehnikat. Kõige paremini tulid välja lüürilised ja dramaatilised rollid, samas kui vajaka jäi näitlejapaleti rõõmsamatest värvitoonidest. Ta ise olevat oma suurimaks puuduseks pidanud suutmatust laval lõbusalt naeru lagistada.

Algusest peale sobis Villmerile võluva ja südamliku Theodor Altermanni seltskond, seda nii laval kui ka muiduelus. Koos sündisid õnnestunud paarismängud Ophelia ja Hamlet, Piibelet ja Laura. Käsikäes jalutati Kadrioru hämaratel alleedel ja suhe kippus romantiliseks muutuma... Samal ajal tutvus naine tuntud psühhiaatri, Päevalehe kaasautori ja kultuuritegelase Juhan Luigaga, kellele andekas näitlejanna oli sügava mulje jätnud. Luiga oli Villmerist vanem, elukogenud ja sarmikas mees. Ta ümbritses noort talenti kiidusõnade ning tähelepanuavaldustega. Luiga ja Villmeri laulatus 1913. aastal pani paljusid kulmu kergitama. Kuusteist aastat vanusevahet, lisaks oli Luigal naistemehe kuulsus, samal ajal kui Villmerit peeti sügavtõsiseks kunstnikuhingeks. Ent vastandid tõmbuvad ja vähe sellest, ka täiendavad üksteist kasulikul moel. Erudeeritud Luigat huvitas naise [teatritöö](#), ta oli hea vestluskaaslane ning Erna sai talle toetuda niihästi elus kui ka oma rolliotsingutes.

TEINE NAISLAVASTAJA EESTIS

Kahjuks lahvas vaid aasta pärast abielu sõlmimist maailmasõda ning doktor Luigal tuli lahkuda Helsingisse, et täita sõjaväearsti kohustusi. [Estonia teatri](#) majja toodi sõjaväehaigla, etendusi jäi andma ainult draamatrupp. Lahusolek mehest oli ränk, Erna tundis end üksikuna. 1915. aastal suri tema hea lavapartner Theodor Altermann. Kuid ärevad ajad muudkui kestsid, andmata hõlpu kellelegi. 1918. aastal algas vabadussõda, sõtta läks ka Juhan Luiga. Lahinguist naastes oli mehes tunda väsimust, endine sädelev seltskonnainimene vajab

nüüd rahu ja omaetteolekut.

Juba mõnda aega kibeles Erna Villmer lavastajana kätt proovima. Aastal 1919 tuli välja tema debüütlavastus „Pelléas ja Mélisande“, millele järgnes veel viis-kuus lavastust. Villmeri lavastajakäekirja peeti uudseks ja aja vaimule vastavaks. Tükkides oli märgata impressionistlikku kujutamisaadi. Villmerist sai Lydia Koidula järel teine naislavastaja Eestis. Kuid rohkem veel kui saavutused lavastajana saatis 1920. aastail Erna Villmerit näitlejaedu. Erna oli nüüd kolmekümnendates, ikka veel noor ja kaunis, kuid juba küps kunstnik. Estonia juhtivaks näitlejaks oli tõusmas Ants Lauter, kes peatselt ka julgelt lavastama asus. Esialgu suhtus Erna endast viis aastat nooremasse, oma andest väga teadlikku Lauterisse kahtlusega. Viimane pidas Villmerit oma õpetajaks ega varjanudki imetlust. Tasapisi tekkis Ernas spontaanse rõõmsameelse mehe vastu usaldus. Ka laval hakkas nende mäng üha paremini klappima.

LAUTERIST HURMATUD

1920. aastal lavastas Lauter Edward Sheldoni näitemängu „Romaan“, kus naispeaosas oli Villmer. Kauni ja sensuaalse Villmeri ning atleetliku Lauteri vahel süttis säde. Järgnes veel mitu õnnestunud koostööd, mille hulgas Tammsaare „Juudit“, samuti Shakespeare'i „Hamlet“ ja „Othello“. Neid aastaid võib kahtluseta pidada Villmeri karjääri kõrgperioodiks. Rolle oli palju, enamik neist õnnestus hästi ning kriitikute poolehoid oli vääramatut.

Kui niigi tihedale koostööle lisandusid Lauteri ja Villmeri ühised kultuuri- ja tööreisid Euroopa pealinnadesse, lõid mõlema senised abielusuhted vabisema. Pingelises olukorras hakkasid Ernat üha sagedamini vaevama migreenihood. 1924. aastal lahkus ta abikaasa juurest, kuid enne veel, kui ametlik lahutus kolm aastat hiljem jõustuda sai, suri Luiga lühikese haiguse järel. Kui ka Lauter oma esimese abielu lahutada jõudis, lasid kaks Estonia tähte end paari panna.

Viljakad loomeaastad kestsid veel 1930ndate esimeses pooles. Iseäranis õnnestunuks peeti Villmeri kahte osatäitmist, kus ta kehastas Lydia Koidulat: Adsoni „Lauluisas ja Kirjaneitsis“ ning Wuolijoe „Koidulas“. Estoniast oli saanud Eesti tippteater, Erna Villmer oli teatri tippnäitleja.

Paraku segasid loomingut sagenevad haigushood... kuni saabus viimane vaatus. Villmer oli vaid 48aastane, kui ta tervise pärast teatrist lahkuma pidi.

TRAAGILINE LÕPPVAATUS

Näitlejanna püüdis abi leida Eesti tohtritelt, Saksamaalt ja Soomest, kuid kõik vangutasid pead. Tema liikumisvõime halvenes aeglaselt, kuid järjekindlalt, juba oli raske ka kõneleda, ent keegi ei osanud diagnoosi panna ega aidata. Teise ilmasõja puhkedes jäi haige naine üksinda, kui Ants Lauter punaarmeele värvati. Õnneks leidis heatahtlikke abilisi, sest ilma igapäevase toeta endine lavatäht enam toime ei tulnud. Tallinna pommitamise ajal pidi Erna äärepealt surma saama, viimasel hetkel kanti ta leekides hoonest välja. Pärast sõda Villmer ja Lauter lahutasid. Mees abiellus uuesti, kuid jäi endist kaasat alati aitama, käies tal aeg-ajalt ka külas. Neid külaskäike ootas Erna väga. Veel leidis naine jõudu usus, samuti säilis ta huvi teatri vastu. Ta luges palju, pani kirja oma mõtteid. 1965. aastal kustus Erna Villmeri eluküünal, ta oli siis 75aastane. Suure näitleja elu ja loomingut on kajastanud 2004. aastal esietendunud „Teatriromanss“, samuti Katri Aaslav-Tepandi sulest 2007. aastal ilmunud raamat „Eesti näitlejanna Erna Villmer“.

LAVALE SÜNDINUD

Kuidas hinnata näitleja suurust? Velda Otsus (1913-2006) oli väike habras naine, kes mängis suureks oma kõige pisemadki rollid.

Velda Otsuse kodune hääl kõlab siiani õhtuti raadioeetris: „Mina ei taha veel magama jääda...“ Seesama näitleja, kelle laulmise saatel on põlvkondade viisi eestlasi unne suikunud, oli parkümmend aastat Vanemuise priimabaleriin ja aastaid hiljem teist samapalju Draamateatri tippnäitleja, tehes meeldejäävaid rolle ka Vanemuises ja tollases Noorsooteatris. Nora Ibseni „Nukukodus“, Maude Higginsi-Garrière'i „Haroldis ja Maude'is“, nimiosad lavastustes „Edith Piaf“ ja „Else, Teeba prints“ ning lõpuks, päris eakana unustamatu Sarah Bernhardt Murrelli „Mälus“ - Velda Otsuse rollides oli nii sügavat poeetilisust kui ka karget koomikat. Kõige väiksemadki kõrvalosad mängis ta meeldejäävaks.

Lavalt lahkus näitlejanna, olles näitlejameisterlikkuse tipus. Viimased eluaastad veetis peaaegu pimedana ja liikumisvõimetuna, siiski saatuse üle kurtmata. Temanimelise teatriuhinnaga autasustatakse näitlejannasid, kelles on sama palju nõudlikkust ja pühendumist lavakunstile, kui oli Velda Otsuses. 2013. aastal sai Velda Otsuse hõbepeakri Laine Mägi, 2023. aastal läks rändauhind Elisabet Reinsalule.

"VILLMERI LAVASTAJAKÄEKIRJA PEETI UUDSEKS JA AJA VAIMULE VASTAVAKS."

Erna-Elfriede Lauter-Villmeri passitaotluse foto 1938.FOTOD EESTI RAHVUSARHIIV Stseen Eduard Vilde draamast „Tabamata ime“ teatris Estonia 1913. Eeva Marland - Erna Villmer, Saalep - Theodor Altermann.Velda Otsus 1939.Erna Villmer-Lauter 1930.

TIINA VÄLJASTE